

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11097811>

INGLIZ VA O‘ZBEK TILIDA “BAXT” TUSHUNCHASINING XALQ MAQOLLARIDA IFODALANISH XUSUSIYATLARI

Qosimova Nafisa Farhodovna

f.f.f.d (PhD), dotsent, BuxDU

Sharipova Dilafro‘z Baxtiyorovna

BuxDU II bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada hozirgi ingliz va o‘zbek tili maqollarining lingvomadaniy xususiyatlari, mentalitet, universallik, o‘ziga xoslik, aloqadorlik, o‘zaro ta’sir, ularning kontekstual va mavzuviy xususiyatlari bilan bog‘liq masalalarning ilmiy talqinini berishdan iborat.

***Kalit so‘zlar:** lingvomadaniy, tilshunoslik, maqollar, leksik-ma’naviy guruh mentalitet, analitik kategoriya, folklorshunos, paremologiya.*

Ingliz xalq maqollari ham xuddi o‘zbek xalq maqollari singari g‘oyat mukammal va xalq o‘gzaki ijodining eng sara namunalaridan biri hisoblanadi. Ingliz xalq maqollarini ingliz tilshunosligida o‘rganilish tarixi juda muhim. Bu sohada ish olib borgan olimlar, va ularning qilgan ishlarini o‘rganish mavzuyimizni yanada mustahkamlab beradi. Shu o‘rinda quyida ingliz olimlari tomonidan qilingan ishlarni keltirib o‘tamiz. Odatda tili va madaniyati bir xil bo‘lgan millatlarning maqollari ham birbiriga yaqin bo‘ladi. Ingliz va butun butun G‘arbiy Yevropa davlatlarining xalq o‘g‘zaki ijodi va aynan maqollarning tarqalishida, maqollar kitobi deb atalmish “Bible” ya’ni Biblyaning o‘rni katta. Kitob ingliz xalq maqollarini o‘zida jamlagan bo‘lib, aynan qadimgi davrdagi ajdodlar tomonidan aytilgan maqollar keltirilgan. Ko‘plab ingliz olimlari tomonidan maqolga quyidagicha izohlar keltiriladi. Mashhur ingliz folklorshunosi, professor Mayder maqolni quyidagicha izohlaydi:

“Maqollar turli vaziyatlarda qo‘llaniladi va ulardan foydalanish chegarasi yo‘q maqol. Ulardan bahs-munozaralrimizni kuchaytirish, ma’lum umumlashtirishlarni ifodalash, boshqa odamlarga ta’sir qilish yoki manipulyatsiya qilish, o‘z kamchiliklarimizni mantiqiyashtirish, muayyan xatti-harakatlarni izohlash, ijtimoiy

kasalliklarni satirik qilish, kulgili vaziyatlarda masxara qilish" uchun ishlatilishi mumkin.

Musavi M.ning ta'kidlashicha maqollarni o'rganishda hamisha bahslashishlar ko'p bo'lgan va maqollar uchun yagona bir izoh berishning iloji yo'qligini ta'kidlaydi. U olimlar tomonidan maqol haqida aytilgan barcha ta'riflar va izohlar to'g'ri ekanligiga qo'shiladi. Ya'ni maqollar ixcham va ritmik tuzilgan bo'lib, nafaqat donolikni ifodalab qolmay, balki inson o'y fikrlarining aksidir.

Shirli L. Arora o'zining "The Perception of Proverbiality" asarida maqollarni qadim xalq tilidan yetib kelgan va xalqning ananaviy urf-odatlarini avlodlarga ko'rsatuvchi timsol sifatida keltiradi. U olimlar fikriga qo'shilgan holda Taylor va Seytellarning maqollar haqidagi qarashlarini o'z asarida keltirib o'tadi. "Aksariyat ta'riflar, shubhasiz, olimning maqollarga analitik kategoriya sifatida e'tiborini aks ettiradi. Uning so'zlariga ko'ra: "bir tilda gapirmaydiganlar hech qachon uning barcha tillarini taniy olmaydilar" Maqollar an'anaviylikni o'zida mujassamlashtirgan, davr elagidan o'tgan, sayqallangan dono fikrlarning qisqacha bayonidir"

Yuqorida keltirilgan fikrlardan shuni anglash mumkinki, maqollar xalqning donoligini ifodalovchi va hamisha avlodlarga meros qoluvchi janrdir. Maqollarning mualliflari bo'lmaganidek, ularning qachon va qay paytda paydo bo'lgani ham aniq emas.

Archer Teylor o'zining asarlaridan birida ya'ni "**The Origins of the Proverb**" deb nomlangan bobida shunday fikrlarni keltirgan: "Maqol yaratilgandan so'ng darhol kelib chiqadigan an'analar bo'yicha qabul qilish yoki rad etish uni yaratishda birinchi ixtiro akti kabi juda muhim omil hisoblanadi. "Eshituvchining qabul qilish yoki rad etishi", chunki "an'ana" aynan tinglovchining o'zidan boshlanadi va - har bir keyingi ijroda - uzaytiriladi yoki qisqartiriladi. Maqolni idrok etish mexanizmlarini batafsil o'rganish orqali biz maqolning "birinchi ixtiro harakati kabi juda muhim" jihati haqidagi tushunchamizni kengaytiramiz. Ingliz olimlari tomonidan maqollarning har xil xususiyatlari ko'rib chiqilgan va takliflar keltirilgan. Maqollar bo'yicha ko'p izlanishlar olib borgan olimlardan biri sifatida Norrikni aytib o'tishimiz mumkin. Uning maqollar bo'yicha qilgan eng sara isharidan biri turli xil olimlarning fikrlarini to'plab, o'zaro qiyoslab, aniqroq xulosalarga kelganidir. U maqollarning o'ziga xos xususiyatlari haqida to'xtalar ekan, ular haqida aniqroq tushunchalarga kelish kerakligini aytib o'tadi. Bular quyidagicha:

Proverbs are self-contained (Maqollar tayyor strukturli gaplar). Seyler maqollardagi mustaqil va o'ziga xos tuzulishni ta'kidlab o'tadi. Uning fikricha maqollar grammatik jihatdan o'zgarmas strukturaga ega bo'lib, maqollardagi so'zlarning o'rnini bir-biri bilan almashtirib bo'lmaydi.

Norik bu fikrlarga qo‘shilgan holda shunday deydi: " Seiler ushbu ta’rif mezonini faqat maqollarni maqol iboralardan ajratish uchun kiritadi..

Demak, Norik Seylerni fikrini ma’qullagan holda shu qarorga keladiki, maqollar grammatik jihatdan qattiq strukturaga ega bo‘lib, ularda ishlatilgan iboralar bunga misol bo‘la oladi. Chunki maqollarda ko‘pincha iboralar ishlatilishi ham ulardagi ma’lum qolip shakllanganini ko‘rsatadi va ibora bilan maqol o‘rtasidagi farqlarni ham aytib o‘tadi.

- **Proverbs are (propositional) statement (Maqollar axborotlardir).** Norik maqollar mavjud voqea yoki hodisaning axborotchisi deydi va olimlardan biri keltirgan fikrni beradi.

- **Proverbs are (grammatical) sentences (Maqollar (grammatik) gaplardir).** Maqollar grammatik strukturaga ega gaplardir va uning bu xususiyatlarini o‘rganish ham ingliz olimlari e’tiboridan chetda qolmagan.

Teylarning fikricha maqollar xuddi gaplardek tugal bo‘lishi shart. Bundan tashqari Abrahams, Honek va Mayderlar ham ushbu fikrlarni qo‘llab quvvatlaganlar. Masalan: **“Barking dogs never bite”** maqolini grammatik jihatdan tahlil qilsak “Barking dogs” ega vazifasini, “bite” kesim vazifasini, “never” ravish bo‘lib kelgan. Gap hozirgi oddiy zamonda, aktiv nisbatda ifodalangan. Ega ko‘plikdagi ot va oldidan sifat vazifasini bajarayotgan gerundiy orqali ifodalangan.

Xulosa qilinadigan bo‘lsak, ingliz va o‘zbek xalq maqollari xalq og‘zaki ijodining paremiologiya sohasi bo‘yicha o‘rganiladi. Maqolda metaforalik, obrazlilik, ta’sirchanlik, hissiy bo‘yoqdorlik, qisqalik, majoziylik ahamiyatga egadir. Maqolarda muayyan hukmni mantiqiy izchillikda, keskin qutbiylikda ifodalash yetakchilik qiladi va o‘z hamda ko‘chma ma’nolarda qo‘llana olish imkoniga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Iskandarova Sh. Til sistemasiga mazmuniy maydon asosida yondashuv. Toshkent: Fan. 2007-yil. 120 b.
2. Karamatova K.M., Karamatov H.S. Proverbs–Maqollar– Пословицы. – Т.: Mehnat, –2000. –398 b.
3. Madayev O., Sobitova T. Xalq og‘zaki poetik ijodi. – Т.: Sharq, 2010. –207b.
4. Mirzaev T. O‘zbek xalq maqollari.- Toshkent: Sharq, 2012
5. Mirzayev T., Musoqulov A., Sarimsoqov B. O‘zbek xalq maqollari . – Т.:Sharq, 2005. –508 b.
6. O‘zbek xalq maqollari, 2-tom Т.: Fan. 1987. – 370 b.
7. Safarov O. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi Т.: 2000. – 156 b.99
8. Teliya V. Bragina N. Oparina E. Sandomirskaya I. Phraseology as a language of culture: its role in the representation of a collective mentality in Cowie (ed.) 1998. – 203p.
9. Trench, C.R. On the Lessons in Proverbs. -New York: Redfield, 1853. – 157p.